

238782

ERNEST ARMEANCA

**PROBLEMA TRANSILVANIEI
ÎN PRESA FRANCEZĂ**

**SPICUIRI DIN ACTIVITATEA PROPAGANDISTICĂ
A LIGII CULTURALE**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

**EXTRAS DIN REVISTA „SOCIETATEA DE MÂINE“
ANUL VII ȘI VIII. (1930—1931).**

*

Tip. „Editura de Ziare“ S. A. Cluj.

ERNEST ARMEANCA

**PROBLEMA TRANSILVANIEI
ÎN PRESA FRANCEZĂ**

**SPICUIRI DIN ACTIVITATEA PROPAGANDISTICĂ
A LIGII CULTURALE**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

**EXTRAS DIN REVISTA „SOCIETATEA DE MÂINE“
ANUL VII ȘI VIII. (1930—1931).**

*

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201600139

Tip. „Editura de Ziare“ S. A. Cluj.

Problema Transilvaniei în presa franceză

(Spicuri din activitatea propagandistică a Ligii culturale).

I.

Problema Transilvaniei se confundă cu însăși problema românească din fosta Ungarie. Mult timp ea era necunoscută de către opinia publică franceză și cea europeană în genere. Tot ce știa despre noi, era în bună parte fals, incomplet și tendențios.

În 48, în plin romantism revoluționar, în beția confuziei ideologice de atunci, popoarele priveau cu toată simpatia eforturile minuscului popor maghiar pentru cucerirea libertății sale. Poporul românesc în luptă pentru acelaș ideal de libertate, era prezentat, prin sofistica circumstanțelor, drept auxiliar și aliatul reacției. Ignorarea realităților noastre, depărtările mari, sărăcia noastră, poate, în parte și nepriceperea — cu un cuvânt lipsa informațiilor precise, n'au îngăduit înțelegerea justă a marilor noastre probleme naționale.

Mișcările din 48 au avut însă darul să atragă luarea aminte a Europei asupra caracterului adevărat al crizei politice din Austria. S'a văzut, că punctul nevralgic al complexului de probleme din imperiul Habsburgilor este cel al naționalităților.

În ce privește Franța, revista de covârșitoare autoritate, care este *Revue des deux Mondes*, în numărul din 15 Decembre 1861, informând pe cetitorii săi, prin pana lui *Bailleux Marisy*, despre criza politică austriacă din acel an, stabilește odată pentru totdeauna diagnosticul marelui organism bolnav din Europa centrală spunând că „în dosul luptei de partid trebuie studiată mai ales lupta naționalităților”. Numele lui *Bailleux de Marisy* azi nu reprezintă mult în publicistică totuși trebuie să-i recunoaștem, în cazul de față, meritul de a fi fost bine informat, și de a fi prezentat cititorilor un articol bine documentat. Astfel atât faptele la cari se referă, cât și datele statistice, de cari se servește sunt exacte. Iar în ce privește în special problema Transilvaniei, autorul informează mai departe că „Ungaria reclamă anexarea Transilvaniei consumată în 1848 fără consimțământul liber al Românilor și Nemților cari o locuiesc. Împăratul a dispus restabilirea provincială a acestei țări, deoarece el nu poate sancționa o anexare respinsă de locuitori și fără nici un precedent istoric”. Acesta a fost de altfel și semnul rescriptului împărătesc la adresa dietei din Pesta, ținută în 1861. Faptele istorice enumerate sunt riguros exacte, necontestate, iar cetitorul francez este precis și obiectiv informat, fără nici o umbră de sentimentalism și fără părtinire. Dreptatea cauzei românești este cu atât mai evidentă!

Nu se poate spune acelaș lucru despre un alt articol apărut tot în *Revue des deux Mondes*, numărul din 15 Oct 1867. La această dată dualismul austro-maghiar era un fapt împlinit, iar unirea Transilvaniei cu Ungaria consfințită prin actul dualistic, în ciuda protestului românesc din Ardeal. Articolul, ce-și propune să examineze noua situație din Austria, poartă semnătura lui *L. Buloz*. Iată cum este edificat în acest articol cititorul francez

despre Transilvania și Români: „Transilvania — scrie Buloz — se împarte în trei rase, cari trăesc izolate unele de altele aproape ca și în evul mediu. Se găsesc acolo 1.700.000 de Români sau Valahi, a căror emancipare socială s'a produs abia de 25 ani, și a căror sufragii nu sunt luate în seamă decât de 6 ani: popor sărac, fără aristocrație, fără oameni de stat și în multe privințe încă sub jugul Maghiarilor și a Sașilor, cari îi întrebuițează și îi plătesc. Greci de rit, uniți sau neuniți, ei nu cunosc libertatea religioasă decât de câțiva ani. Popii lor, tot așa de mizerabili ca și ei, accesibili seducțiunilor auru-lui rusesc, nu de mult încă de abia au îndrăznit să se arate în public, și trebuia un privilegiu împărătesc pentru a construi o biserică greacă. Astăzi din contră guvernul face mult pentru cler. El a chemat des la Viena pe mitropolitul grec din Sibiu, pe agilul episcop Șaguna, și a ușurat atât cât i-a stat în putință eliberarea Românilor greci din cătușele patriarhatului religios sârb din Carlovitz. Românii de rit grec reuniți cu Roma n'au biserică construită decât din 1853¹. A le favoriza, a găsi un arhiepiscop capabil ar fi fost o excelentă politică pentru a rezista propagandei suterane moscovită, din nefericire însă eforturile guvernului au eșuat până acum din cauza incapacității arhiepiscopului catolic grec, Monseniorul Șuluțiu, mort încurând, așa încât șeful politic necontestat al rasei românești din Transilvania este Monseniorul Șaguna...”

Tabloul, pe care îl reprezintă de data aceasta *Revue des deux Mondes* este mai mult o caricatură a stărilor românești din Ardeal. Dacă subjugarea și starea precară

---

¹) E vorba de anul când prin bula dată de Papa Piu s'a restaurat Metropolia unită de Alba-Iulia și Făgăraș, și s'au înființat diecezele Lugojului și Gherlei.

a Românilor nu este ignorată, nu-i mai puțin adevărat că impresia finală, ce se degajează din articol, este puțin măgulitoare pentru noi. Suntem prezentați drept un popor refractar oricărei idei de progres, un popor incapabil, care are nevoie să fie tutelat. Tutorele binevoitor este, de sine se înțelege, guvernul.

Sursa acestor informațiuni nu putea fi decât Viena. Ceiace pare și natural, deoarece pentru restul Europei, țările dincolo de Viena erau considerate ca teritorii aproape barbare. Anchetele la fața locului nu erau la modă pe acea vreme. Autorul, de bună credință, n'a făcut altceva, decât să rezume punctul de vedere oarecum oficial. Iar interesele Vienei acum erau altele, ca imediat după războaiele din 1848. De aici și deosebirea între caracterul celor două articole. Să mai reținem și legenda aurului moscovit, calul de bătae al oficialității. Era în interesul Vienei să propage o cât mai mare animozitate față de Rusia, în conflict de interese cu Austria. Terenul era îndeosebi favorabil la Unguri, cari nu puteau ierta Rușilor intervenția lor din 1849. Iar alimentarea unei atmosfere de suspiciune justifica deja de mai nainte o politică de mână tare contra „naționalităților”.

În perioada ce a urmat, Ungurii, pentru a justifica dualismul, și tirania lor de rasă, au deslănțuit o aprigă propagandă, reușind a zăpăci opinia publică din Europa. S'ar putea constitui o întreagă bibliotecă din broșurile și cărțile, cari pledează pentru teza ungurească, a căror autori afectând erudiție și preocupări științifice, calomniiau în acelaș timp națiunile conlocuitoare. Românii ardeleni, cufundați tot mai mult în pasivitatea politică, au scăpat din vedere importanța forului ce-l constituie opinia publică a țărilor civilizate. Atât cât preocupările popoarelor față de marile probleme europene de atunci le permiteau, simpatiile erau în bunăparte de

partea Ungurilor, luptele lor din 48 contra reacției, nu erau uitate, iar prezența emigranților maghiari în mai toate țările, a ținut trează amintirea „războiului de libertate” al poporului maghiar „martirizat”. Față de aceasta, propağanda românească este aproape inexistentă. Să amintim totuși, din prea puținele manifestări în favoarea problemei românești din Transilvania, studiul lui *Periețianu-Buzău*, publicat în *Revue Contemporaine* din 28 Februarie 1870, intitulat: *La Transilvanie et son union forcée avec la Hongrie*. Ne dam seama, că în urma gravelor evenimente, ce au venit asupra Franței în acea epocă, articolul nu putea avea un echou prea însemnat. Deabia după 1882, cu publicarea în mai multe limbi a memorandumului conferinței naționale din Sibiu, ținută în 11—14 Mai 1881, se face o serioasă încercare de a ridica problema Transilvaniei și prin ea problema românească, pe planul european, și a face din ea o problemă a politicei internaționale. Bărbați de stat, savanți, publiciști și ziariști ai țărilor civilizate au fost direct informați despre esența problemei românești din Ardeal, iar presa, ce în Republică ia o desvoltare ne mai cunoscută până atunci, înregistrează faptul comentându-l. Reținem din acea vreme editorialul frumos din ziarul *Le Bien Public*, numărul apărut la 11 Decembre 1882, cu titlul *Roumains et Magyars*. Nota, ce precedează titlul, atrage atenția cititorului asupra importanței acestui prim articol. Avem aici o amplă, și detaliată expunere a tezei românești despre problema Transilvaniei. Cititorul francez poate urmări în acest articol, pas cu pas, evoluția politică a poporului românesc din Ardeal. În fața aspirațiilor juste românești, este pusă politica de maghiarizare inaugurată de Unguri, despre cari se zice că „nici-o națiune n'a abuzat atâta de avantajul poziției sale pentru a strica altei națiuni, ca Ungurii...” Autorul

nu ignorează nici metodele întrebuițate pentru a „maghiariza Transilvania”. Mai sunt apoi examinate piedicele aduse fireștei dezvoltări a poporului românesc în lumina legislației ungurești, în ce privește mai ales presa și școlile. Se mai insistă apoi asupra caracterului excepțional al legii electorale, în vigoare numai în Transilvania, și în urma căreia clasa țărănească, care reprezintă două treimi din întreaga populație, — „singura clasă productivă” — este lipsită de votul pe care îl are în virtutea privilegiului feudal, orice nobil, fie el bogat, sau sărac, ori chiar un simplu „pierde-vară”. După expunerea felului cum au reacționat Românii dela 1848 încoace, autorul întrezărește posibilitatea unui conflict grav între asupriți și asupritori.

Articolul nu este semnat. Autorul, sau cel puțin informatorul articolului este însă *Emil Picot*, cunoscutul filo-român. Fostul secretar al domnitorului Carol ne cunoștea bine. El a avut un prilej bun să se documenteze despre noi în timpul scurt pe care la petrecut la Sibiu și Timișoara (între anii 1868—1872), ca agent diplomatic și viceconsul. El s'a servit însă mai ales de memorandumul românilor din 1882, trimis de *G. Barițiu*.¹⁾

Sunt impresionante rândurile de mulțumire pe care neobositul luptător le adresează lui *Picot*, pentru articolul din *Le Bien Public*. „O, de ați ști catu ne simțiamu de fericiți, candu ne veduramu aparata caus'a nostra cu atata caldura și sciintia într'unu diariu cum este *Le Bien public* (11 Dec.). Multiamita inmiita generosilor autori ai acelu articlu de fondu, ca'si DVóstra carele ati binevoitu a conlucra pentru ca, se védia lumină. Avemu pa-

¹⁾ Exemplarul românesc al memorandumului primit de *Picot* este deșus la Biblioteca Națională din Paris și catalogat la cota Z. *Picot* 567.

tru diare politice în Transilvani'a și Banatu si toate patru l'au reprodusu dupa traducțiunea din „Romanulu“.¹⁾

Scrisoarea lui Barițiu ne mai lămurește și despre eforturile ardelenesti de atunci, de a da cât mai mare publicitate cauzei românești prin răspândirea memorandumului în limbile europene. „Îndata ce va apare editiunea franceza, nu vom lipsi a distribui câteva sute exemplarie atâtu in Paris la diare si la barbati de statu, cât si in alte locuri, dupa consiliulu ce ni se va da de către amicii nostrii si ai libertatiei dreptu întielese, că-ci adeca noi locuitorii acestoru munti si vali numit Translvani'a cu horizon prea marginitu, ne pricepemu reu, la cine si cum se ne adresamu in regiunile superioare ale societatiei europene superioare.“²⁾

Despre o mai puternică și mai întinsă activitate de propagandă însă nu putea fi vorbă în aceste momente. Criza politică a Românilor ardeleni nu luase sfârșit. Frontul politic unic, cu toată conferința dela Sibiu, și a programului național elaborat cu acea ocazie, nu era încă realizat. Fără rezultate practice imediate, manifestările politice au avut totuși meritul de a fi ținut în actualitate doleanțele românești. Desfășurându-se însă cu prudență, în cadrul strict al legalității, ele păstrau mai mult un caracter platonice. A trebuit să vină *Tribuna* cu *Slavici* în frunte, pentru ca, stimulând spiritele prea prudente, să revoluționeze, așa zicând, ideea națională în Ardeal. Nu peste mult apoi, în țara veche, aceeaș revoluționare a conștiinței naționale se produce prin *Liga Culturală*, la originea căreia regăsim tot spiritul fecund și arzător al aceluiaș *Ion Slavici*.

1) Vezi: O scrisoare a lui Gheorghe Barițiu către Emil Picot, publicată de mine la 1 Iunie 1928 în *Societatea de Măine*.

2) Ibidem.

II.

Problema Transilvaniei se pune cu toată hotărîrea în fața opiniei publice europene prin Liga Culturală. Ea a luat ființă în 24 Ianuarie 1891 stil vechiu. Scopul ei, exprimat în statute, era deoparte cultivarea conștiinței solidarității de rasă, iar de alta determinarea unui curent menit să justifice misiunea de civilizație a Românilor în Orient.¹⁾

Unul din mijloacele Ligii pentru atingerea acestui scop dublu era activitatea propagandistică.

Iar organele ei erau filialele înființate în centrele mari universitare din Apus.

Problema ardeleană, punctul central al problemei românești considerată în întregimea ei, a devenit deci de acută actualitate prin activitatea inteligentă — deși nu totdeauna perfect solidară — a studențimii noastre dela Universitățile străine, cu inspirație dela București.

Fără nici un prejudiciu asupra activității în viitor a Ligii, traversată nu odată prin extrem de grave crize, cele mai frumoase pagini din toată activitatea ei au fost poate scrise în perioada dela început, când în Ardealul robit fazele luptelor politice au culminat în procesul Memorandului. Atunci se manifestă pentru prima oară solidaritatea conștientă a tuturor Românilor în jurul problemelor politice naționale; atunci, pentru prima oară, aceleași probleme românești, găsesc o largă și simpatcă

---

1) Statutele Ligii art. 2.

înțelegere în opinia publică europeană, și o aproape unanimă adeziune la popoarele latine. Cauza românească a reușit să câștige pozițiile cele mai importante în presa europeană, în urma propagandei fericite și atât de bogate în consecințe a membrilor Ligii.

În Franța terenul era deosebit de favorabil propagandei românești. Adevărat, că în toate timpurile popoarele subjugate au fost cu căldură susținute de acest popor la care generozitatea este o virtute tradițională. Nimeni nu se putea îndoi, că problema Transilvaniei, și prin ea frământările politice din Ardeal, vor fi primite cu toată simpatia de către opinia publică franceză.

Dar numai generozitatea și tradiția libertăților nu explică în mod suficient acest sprijin. El a mai fost determinat și pus în măsură tot mai mare în serviciul cauzei românești, chiar de către persoane în situații oficiale și personalități de mare suprafață în toate ramurile vieții publice, din motive de politică externă.

Franța, izolată în urma păcii dela Frankfurt, respiră greu sub regimul european al Triplei Alianțe, pe cale a fi reînnoită. Era o chestiune vitală pentru ea restabilirea echilibrului european. Eforturile ei au fost încununate cu succes prin alianța încheiată cu Rusia. Această alianță, — o capodoperă a diplomației franceze — conformă, ce-i drept, cu liniile cardinale ale politicii rusești, n'a fost mai puțin din punctul de vedere al dinastiei ruse, o mesalianță între țara cea mai autocrată din Europa și marea Republică democratică din Apus. Tragedia Romanovilor își are originea tocmai în această alianță. Preocuparea Franței de a eși din izolare, și de a slăbi barierele ridicate de „cancelarul de fier” în calea liberei sale desvoltări, precum și voința ei de a-și recâștiga locul cuvenit în concertul european, se reoglindaște în toată presa franceză din acea epocă. Și nu e de

mirat, că cei în drept, și în primul loc presa, și-au dat seama tot mai mult, că adevăratul „călcaș” vulnerabil al Triplei Alianțe este problema „naționalităților” din Monarhia Habsburgilor. Sprijinirea dreptelor revendicări ale popoarelor „tutelate” din fosta Monarhie și încurajarea încercărilor de emancipare, au cadrat perfect de bine cu interesele politice ale Franței.

Totuși un moment se mai credea, că lovitura pe care Tripla Alianță o va primi va veni tocmai din partea Austriei. S'a scontat în mod exagerat și fără o reală pătrundere a realităților, vechea rivalitate austro-prusiacă. Mai mult încă, în mod bizar, s'a pus o speranță pe cât de nejustificată pe atât de absurdă în germanofobia ungurească. Azi nu ne putem îndeajuns mira, cum au putut fi seduse și înșelate de aparențe acele personalități franceze, — de regulă de mare autoritate — cari poftite sistematic în Ungaria, duceau acasă, deodată cu simpatiile lor și amintirile celei mai bune găzduiri, o concepție fundamental greșită despre o țară, unde lupta rașelor prezenta aspectele cele mai grave.

Spre mulțumirea noastră însă asistăm la curajoase revizuirii de conștiință din partea celor, cari s'au lăsat seduși de aparențe. Astfel e cazul lui *Fr. Coppeé*, care vizitând în 1885 Ungaria, împreună cu un grup de 40 de francezi, după o entuziastă evocare a tot ce-i unguresc, într'un articol apărut în numărul din 22 Iunie 1892, al ziarului *L'Europe* se asociază totuși mai târziu la omagiile pe cari lumea latină le aduce lui Rațiu și tovarășilor săi întemnițați, scriind pentru „*Voci Latine*” următoarele rânduri de căldă și prietenească adeziune: „Am făcut studiile mele împreună cu tineri români; părtrez prețioase prietenii între ei. Ei m'au învățat să cunosc și să iubesc nobila lor națiune. Sunt din inimă cu aceia, cari îi trimit măr-

turia simpatiei lor arzătoare și sincere.”¹⁾

Un alt caz tipic, din mai multe, este acela alui *Juliette Adam*. Autor al unei lucrări despre Ungaria,²⁾ cu reale simpatii pentru acest popor, în faimoasele sale scrisori despre politica externă din *La Nouvelle Revue*, ea nu-și poate ascunde amărăciunea, văzând că Ungurii nu se lapadă de Tripla Alianță. Ea nu conținește să avertiseze, zicând că „adevărații patrioți maghiari vor înțelege într’o zi sau alta, că drumurile politice ale regatului Sfântului Ștefan sunt greșite, că a fi German în nemijlocita apropiere a Germaniei, înseamnă a te expune la o apropiată asimilare, iar a fi de acord cu Rusia înseamnă nu numai a câștiga o autoritate morală asupra naționalităților slave, ci de a contrabalansa, în profitul unui imperiu îndepărtat, formidabila putere germană și a-ți asigura independența viitoare”. (*La Nouvelle Revue*, 12—II. 1890. *Lettres sur la politique extérieure*.)

Nu discutăm felul de a vedea a lui *Juliette Adam*. Constatăm numai că repetatele sale încercări, de a de-trage pe Unguri din Tripla Alianță, sunt zădarnice. Drept aceea, cu cât Ungaria perseverează în politica externă pe drumul apucat, politica opusă intereselor franceze, — cu atât *Juliette Adam* îmbrățișează mai mult problema naționalităților din Monarhia Austro-Ungară.

În ce privește Ungaria și pe Românii din Transilvania, dânsa insistă în mod tot mai accentuat asupra antagonismului româno-maghiar.

Pentru a ilustra cetitorilor săi agitațiile naționaliste din Ungaria, reproduce, comentându-le — cuvintele lui *I. Grădișteanu*, pronunțate la tribuna camerei din București, și prin cari se acuză poporul maghiar că uzează

¹⁾ Voci Latine. Dela Frați la Frați, p. 157.

²⁾ Juliette Adam: *La Patrie hongroise*, Paris 1868.

față de Români mijloace de persecuție mai rele ca cele întrebuințate pe vremuri de Turci. (vezi: *La Nouvelle Revue* 1—II. 1891.)

Această atitudine favorabilă Românilor a surprins pe acei cari cunoșteau maghiaro-filia directoarei dela *Nouvelle Revue*. Expresia acestei surprinderi o găsim în raportul lui *Lupulescu*, cetit la un an dela înființarea Ligii, zicând: „Doamna Adam însăși a îmbrățișat, cu o căldură ce ne-a surprins, cauza fraților noștri în a sa *Nouvelle Revue*. După câteva numere însă, Doamna Adam a încetat de a se mai ocupa de această cauză la cererea făcută de contele Hoyos, ambasadorul Austriei.”¹)

Dacă nu putem aduce dovezi cu privire la intervenția ambasadorului austriac, rămâne neîndoios, că în bună logică ea s'a putut produce. Nu-i mai puțin adevărat însă, că tăcerea lui *Juliette Adam* nu a fost definitivă. Dovadă, adeziunea ei la „*Voci Latine*”, broșură omagială pentru „memorandiștii” întemnițați.

În scrisoarea, pe care *Juliette Adam* o adresează lui *V. A. Urechia*, președintele Ligii, directoara dela *Nouvelle Revue* amintește despre cele publicate în revista sa la 15 Mai 1894, cu prilejul procesului *Memorandului*, ca mărturie a simpatiei față de problema românească din Ardeal. Reținem constatarea ei împărtășită opiniei publice franceze, spunând că „patru milioane de Români trăesc sub regimul bunului plac al unui guvern. care n'are favoruri excepționale decât pentru cei care aparține rasei germane. (vezi: *Voci Latine* — Dela Frați la Frați.)

---

¹ Vezi: I. Lupulescu: *Rapport général de l'activité central de la Ligue pour l'unité d'instruction des Roumains* (24 Nov st. v. 1892).

Iar referindu-se la sentința din Cluj, scrie: „Asprimea pe care o arată din nou guvernul așazis liberal maghiar pentru Românii din Transilvania, în judecata dela Cluj, nu este de natură să-i apropie pe acei, cari în persoana dlui Tisza, le reproșează antipatiile față de slavi și latini.” (v. Voci Latine.)

Așadar *Juliette Adam* n'a iertat Ungurilor nici odată politica lor favorabilă Germaniei. Problema Transilvaniei prin aceasta și-a câștigat un susținător prețios și de mare autoritate în fața poporului francez.

Ostilitatea justificată a Franței față de Tripla Alianță, explică și aprecierea mai mult decât nefavorabilă apărută în presa franceză cu ocazia morții lui *Ion Brătianu*, tatăl. Nu i s'a iertat marelui bărbat de stat român vina de a fi urmat politica externă a regelui Carol.

Correspondentul diplomatic dela *Figaro*, profită de ocazia morții lui *Brătianu*, pentru a face concomitent și câteva crude constatări asupra moravurilor politice de atunci din țara veche. Ele nu sunt lipsite de interes, fiindcă, din nefericire, n'au încetat să persevereze până mai în zilele noastre. Apariția decisivă a elementului ardelenesc în politica țării, va fi poate de natură să dea pentru viitor un alt aspect vieții noastre politice. Se va vedea mai încolo, în plină perspectivă istorică, și aici ca în atâtea alte domenii, rolul hotărâtor pe care l-a avut Ardealul în evoluția istorică a poporului românesc!

Aprecierile din *Figaro* se bazează pe punctul nu tocmai banal al adversității între *Ion Brătianu* și fratele său *Dimitrie*. „Acest simplu amănunt — scrie *Figaro* — arată că România nu e prea departe de Orient, era o anumită sălbătăcie în această opoziție fratricidă, dar era și mult talent.

Căci dl. Brătianu dusesese în țara sa un lustru foarte strălucit de educație politică occidentală; își însușise la

Paris toate fineţele şi toate chiţibuşurile moravurilor parlamentare, dar nu uitase totuşi grosolăniile şi cruzimile anilor de tinereţe, punând în practică cu o energie egală amintirile parisiene şi instinctele sale de om încă sălbatec de jumătate.

Rog cu insistenţă pe Români să nu creadă că-i tratez de jumătate sălbateci: ei sunt azi tot așa de civilizați ca și noi, și pe lângă aceea, oameni simpatici; dar dl Brătianu a avut uneori, a avut deseori procedee guvernamentale pe cari adversarii lui le-au denunțat în mod curajos Europei, procedee cari nu sunt în nici-un caz spre mărirea celui care a încetat în curând din viață". (Jaques St. Cère: Jean Bratianu, Figaro, 17, X, 1891.)

Aprecieri supărătoare însă în bună parte adevărate, fruct al denunțurilor făcute, conform blăstămatului obicei **de pământesc de adversarii politici!**

Tot din aceleași motive, ziarul *Echo de Paris*, prin pana lui A. Saissy, este și mai crud față de Ion Brătianu. Caracterul bărbatului de stat dispărut este prezentat în modul cel mai defavorabil. Epitetul de „conspirator” este dintre cele mai blânde cu care îl gratifică autorul articolului, negând în același timp meritele lui Brătianu în evenimentele din 1848, scriind că „acțiunea sa în această epocă, inspirase neîncrederea celor mai luminați patrioți, așa încât istoricul Bălcescu a fost nevoit să scrie că în aceste evenimente Ion Brătianu fusese agentul secret al unei puteri străine.”

Se aduce un grav prejudiciu memoriei lui Brătianu prin reamintirea afacerii cunoscute sub numele de „atentatul dela opera comică” în care, între împrejurări nelămurite încă pe deplin, a fost implicat și dânsul. Cităm din *Echo de Paris*, 19 Mai 1891: „Refugiat politic la Paris, el fu implicat la 1853 în afacerea atentatului

dela Opera-Comică. Avea 30 ani atunci. El a fost apărut de Jules Favre, și condamnat cu Francois Furet, Watteau și Alavoine, la 3 ani închisoare și 500 franci amendă.

Ion Brătianu nu făcuse temniță. A fost internat la doctorul Blanche, în ospiciul căruia el a fost tratat câteva luni, și de unde a eșit liber. Dl. Furet afirmă mai târziu, în fața mai multor persoane demne de încredere, că Brătianu a trădat complicității săi și a meritat în felul acesta indulgența guvernului imperial."

Se pare că vina lui Brătianu, în această enigmatică chestiune, a fost amenajarea, la el acasă, a unei tipografii clandestine cu litere chirilice, pusă în serviciul emigrației române aflătoare la Paris.

Ziarul *Le Pays* îl numește pe Brătianu dușman al Franței, reproșându-i că, drept răsplătă pentru formația lui spirituală câștigată în Franța, a devenit stâlpul germanismului în România. (*Le Pays*: 19 Mai 1891.)

Exista deci o strânsă corelație între politica generală externă a Europei, dominată de atotputernicia Triplei Alianțe și problema naționalităților din fosta Monarhie Austro-ungară. Efervescența naționalităților suprimate a fost urmărită cu interes mereu crescând de presa franceză dându-și ea seama, că problema prea complicată a naționalităților constituie cel mai formidabil impediment în fața consolidării sistemului de alianță atât de odios Franței.

Mișcarea naționalistă intenzificându-se în Ardeal, ziarul *Le National* publică, cu data de 1 Ianuarie 1891, un editorial, în care conflictul româno-maghiar este examinat în cadrul politicii internaționale de atunci. În lumina unor manifestări ale României oficiale, ce puteau atinge susceptibilitățile de politică externă ale Franței, acest judicios articol, semnat „un diplomat”, este o sin-

teză a politicei europene din acel moment, privită sub unghiul problemei românești. Se arată în acel articol sforțările guvernului român de a îndrepta definitiv politica externă a României spre Tripla Alianță, împotriva sentimentului general al poporului românesc, în bună parte sub jugul unguresc. Anumite fapte recente, ca vizita regelui Carol, întrevederea dela Ischl, prezența generalului *Vlădescu*, ministrul de război al României, la manevrele ungurești, forțele armatei concentrate în Transilvania de statul major imperial etc. și comentariile ce au însoțit aceste evenimente, arată clar că s'a ajuns destul de departe pe această cale. Reacția conștiinței românești n'a întârziat să se producă însă, și este formulată dela înălțimea tribunei parlamentare. Întâmpinările făcute în parlamentul din București în favo-
 rul Românilor subjugăți din Ardeal, și împotriva participării României la Tripla Alianță sunt privite cu indispoziție enervată de guvernele din Budapesta și Viena, iar presa le comentează într'un mod cu totul neobișnuit și prea puțin potrivit unor raporturi de amicitie. Declarațiile ministrului de externe român, *Alexandru Lahovary*, nu reușesc nici ele să risipească atmosfera de bănuială între regatul României și Monarhia Austro-ungară, deoarece nu se poate trece ușor peste robia politică a poporului românesc din Ardeal, piedeca fundamentală între cele două țări. Politica de subjugare a ungarilor față de Români, îl face sceptic în ce privește soarta Triplei Alianțe chiar și pe *Titu Maiorescu*, a cărui sentimente de prietenie germană nu se pot contesta. Astfel, autorul articolului, încheiând, crede cu drept cuvânt că „șovinismul brutal al Ungurilor de o parte, iar de alta naționalismul de neînving și mândria patriotică a Românilor creiază un antagonism ce se strecoară deja în *machinațiunile* guvernelor, compromițându-le și zădărni-

cindu-le, se speră, cu toată prezența unui Hohenzollern pe tronul României. Alianța cu Autro-Ungaria ar fi un fel de impietate, o crimă de lèse-națiune, de care va fi fără îndoială crușat nobilul popor român.”

Ziarul săptămânal *L'Europe et la Gazette Diplomatique* susținând cu căldură în toate împrejurările drepturile poporului românesc din Ardeal, se arată alarmat din cauza unui pretins acord politic, ce s'ar fi produs între Maghiari și Români.

Știrea unei înțelegeri româno-ungară era fantezistă. Ea a fost desigur pusă în circulație de către Unguri pentru a dezorienta opinia publică europeană. Cercurile ungurești puteau fi cu dreptul alarmate de ecoul nefavorabil pe care l'au produs la popoarele civilizate metodele de guvernământ întrebuintate față de compatrioții lor de alt neam. Ziarele au înregistrat chiar și principiile de bază, cinci la număr, ale acordului, privit în general ca o victorie a Triplei Alianțe asupra înțelegerii franco-ruse.

Iată comentariile pe cari le face cu privire la acest pretins acord *L'Europe et la Gazette Diplomatique* în numărul din 8 Ianuarie 1891: „Diplomația Triplei Alianțe este pe cale să câștige un succes asupra înțelegerii franco-ruse, asupra căreia nu ne este permis să trecem cu tăcerea, deoarece, în măsura mijloacelor noastre, noi am făcut tot ce ne-a stat în putință pentru a-l împiedeca.

Cititorii noștri cunosc situația mizerabilă creată de către guvernul din Pesta celor trei milioane de Români cari locuiesc în Transilvania. Această populație este literalmente despoiată de toate drepturile politice de către oligarhia maghiară. Românii din România n'au conținut să protesteze contra regimului revoltător impus cu forța fraților lor din imperiul Habsburgilor. Această gravă chestiune a fost totdeauna adevărata piedecă a

intrării României într'o coaliție a puterilor centrale, unde Maghiarii joacă un rol atât de important.

Dacă presa franceză ar fi urmărit exemplul nostru, întreprinzând o campanie în favoarea populațiilor din Transilvania, ea ar fi câștigat titluri la recunoștința României, și în mod puternic ar fi contribuit în acest fel să o îndepărteze de Tripla Alianță. Tradițiile cavaleresti ale Franței, precum și cele mai esențiale interese ale politicii noastre externe, impuneau această atitudine. Ea n'a știut, ea n'a vrut să înțeleagă acest lucru.

Nemții au fost mai bine avizați. Ziarele au luat inițiativa reconcilierii Maghiarilor cu victimele lor, pentru a delătura obstacolul care ținea România departe de Tripla Alianță. Se afirmă, că astăzi Ungurii sunt pe punctul de a ceda injoncțiunilor venite dela Berlin, sub masca umanitarizmului, dar, în realitate, pentru interesele Triplei Alianțe. Cu atât mai bine pentru Români din Transilvania. Noi regretăm însă, că acest rezultat n'a fost obținut de către presa franceză."

Tot acest ziar, în numărul din 29 Ianuarie 1891, într'o corespondență din Ungaria, intitulată „*Despotismul legal*”, comentând legea pentru *asilurile de copii*, denunță opiniei publice franceze tirania de rasă a Maghiarilor, disimulată într'o ipocrizie legislativă, expresia unui parlament din care în mod artificial reprezentanții Românilor și ai celorlalte națiuni conlocuitoare, sunt excluși.

Aceste conjuncturi favorabile ale momentului au fost în mod fericit înțelese de către inițiatorii Ligii Culturale, iar propagandiștii ei, prezentându-se în fața opiniei publice franceze în numele latinității, au găsit pentru problemele românești, și în special pentru problema Transilvaniei o atmosferă de înțelegere și un larg spirit de solidaritate.

III.

Ar fi de dorit, să se cunoască activitatea amănunțită, desfășurată de Secția Ligii culturale la Paris, în anii dela început. E de temut însă, că acest lucru nu se va mai putea face.

Frământările, — întâi neînsemnate, iar mai târziu tot mai accentuate, — din sânul Secției, rivalitățile între membri, amestecul politicei de partid la Centrala Ligii, cu efectele ei dezastruoase la Secții, au sfârșit prin a înfrânge, de abia după câțiva ani de splendid efort, elanul tineretului pus în serviciul Neamului. Arhiva secției — de cumva a existat! — azi e pierdută. E mai mult decât probabil, că destrămându-se Secția, documentele, cari ar putea să fie lămuritoare în multe privințe, s'au nimicit, sau în cazul cel mai bun, au fost răsfirate pe la diferiți membri. Eventuala lor publicare ar fi oricând binevenită, lămurindu-se prin aceasta lupta admirabilă dusă de tineretul universitar român în fața opiniei publice franceze — și celei europene, în general — pentru cauza transilvăneană, în perioada pe care am putea-o numi eroică a luptelor noastre naționale. Membri în viață ai pleiadei minunate de atunci — pe cari din o rezervă comprehensibilă nu vreau să-i numesc — mai datorează această însemnată contribuție pentru istoricul care va cerceta procesul de frământare al poporului românesc pentru marele ceas al regăsirii.

Trezindu-se în presa franceză prin logica împrejurărilor, un interes mereu crescând față de

problema naționalităților din fosta monarhie habsburgică, era firesc, ca în ce privește pe Românii din Transilvania, să se urmărească impresia pe care soarta lor vitregă o putea produce în Regatul vecin. Astfel găsim aprecieri foarte favorabile cu privire la apariția Ligii Culturale. Căci iată de exemplu cum comentează *Le Mémorial Diplomatique* în numărul din 14 Februarie 1891 inaugurarea Ligii culturale la București: „Întreprinderea de asimilare violentă la care se dedau Maghiarii în Transilvania, și ce a format subiectul unui articol publicat în ultimul număr al nostru, a determinat la București crearea unei Ligi pentru dezvoltarea instrucțiunii școlare la Românii cari se află în afară de România”.

Iar mai departe:

„Opera de maghiarizare este atât de activ condusă de către Liga maghiară (Erdélyi Magyar Kultur Egylet), încât ea numără în momentul de față mai mult decât douăzeci mii de aderenți, împărțiți în șaiszecișuina secții, și dispune pentru agitații, care este scopul ei, de un capital întrecând un milion de franci”.

Ziarul speră că și Liga pentru unitatea culturală română va ajunge încurând la cel puțin așa o înflorire, dacă nu mai mare, ca Liga maghiară înființată la 1885. Triumful ei va veni cu siguranță, fiindcă apără dreptatea absolută. Românii liberi ai României să aibă mai trează ca oricând amintirea jumătății celeialalte a rasei lor, persecutată în ceea ce ea are mai sfânt: pseudo-civilizația maghiară proserie limba și amenință Biserica ei națională; să n’o uite niciodată!”

Sfârșirile Ligii vor trebui să se îndrepte mai ales spre Transilvania „leagănul elementului etnic românesc”.

„Toți prietenii libertății, partizanii egalității juste, vor aplauda eforturile ei (ale Ligii!), vor urmări cu simpatie mersul acțiunii ei, dacă această acțiune va fi înțeleaptă, fermă și hotărâtă“.

Urmează apoi, „apelul“ Ligii în întregime. Nu mai puțin favorabil scrie despre Ligă, între altele *L'Europe et La Gazette Diplomatique* în numărul din 12 Februarie al aceluiaș an.

Cu privire la Secția parisiană a Ligii culturale, *L'Europe et la Gazette Diplomatique*, vorbind în numărul din 26 Februarie 1891 despre progresele Ligii în țară și anunțând înființarea unei Secții la Anvers, amintește că o mișcare asemănătoare s'a produs și în colonia românească din Paris, și că, pentru acest scop, un comitet de inițiativă este pe cale de a se forma.

Le Mémorial Diplomatique în 7 Martie 1891 informează că acest comitet de acțiune s'a și format în 23 Februarie. Inființarea definitivă a Secției este anunțată în numărul din 21 Martie al aceluiaș an. Ea numără 24 membri. Comitetul dirigent este compus din 11 membri, dintre cari zece sunt aleși. Aceștia sunt: *C. Alimănișteanu, Antonescu Teoharie, Brătianu Stroe, Comșia, Demetrescu M., Mitescu, Miculescu, Ocășianu, Popp N., și Radovici Ioan*. Al 11-lea membru a fost ales ulterior în persoana lui *Nanu*, dupăcum se vede din informația apărută în *L'Europe* la 2 Aprilie 1891.

Secția din Paris a desfășurat o propagandă deosebit de activă, prin grai viu și scris, la tribună, prin presă și în diferite alte ocazii.

Sufletul Secției a fost *Stroe Brătianu*, fiul lui *Dimitrie Brătianu*. Moartea lui năpraznică — a murit la vârsta de 22 ani în tuberculoză galopantă — l-a împiedecat să-și valorifice pe deplin deosebitele sale însușiri. Viața publică românească a pierdut prin el un factor însemnat. A lucrat și în zia-

ristică. A publicat articole despre problemele românești în revista lunară *La Revue des Revues*, sub pseudonimul „Oreste“. Se crede că dânsul ar fi fost acela, care a câștigat cauzei românești pe *Juliette Adam*, directoarea de la *Nouvelle Revue*.

Un element nu mai puțin valoros a fost *G. Ocășianu*. Român din Scheii Brașovului, emigrat în țară, este expulzat în 1885, la intervenția guvernului maghiar, de către guvernul liberal al lui *Ion Brătianu*, ca autor al manifestului revoluționar lansat ardelenilor cu ocazia centenarului revoluției lui Horia. Manifestul a apărut în numele societății „Carpați“ al ardelenilor emigrați, în fruntea căreia se afla *Ocășianu* cu *Alexandru Ciurcu* și *Secoșan*, expulzați și ei.

La Paris, *Ocășianu*, în calitate sa de corespondent al ziarelor din București, și-a creat valoroase legături în cercurile ziaristice. E foarte probabil, că o seamă de informațiuni referitoare la Transilvania, au fost imprimate, sau chiar redactate de dânsul. Colaborează la ziarul *Le Mémorial Diplomatique*, iar numărul din 24—25 Octombrie al ziarului *L'Époque* publică un articol de fond semnat *G. Ocășianu*. Articolul are ca titlu: *Les Nationalités en Autriche-Hongrie*. E de notat că *L'Époque*, ziar internațional, politic, literar și financiar, militează mai ales pentru apropierea eleno-latină, și are în fruntea sa un comitet de patronaj compus din personalități proeminente ca *Eduard Lockray* deputat, și fost ministru; *Contele Douville-Maillefeu* deputat; *Heredia*, fost ministru; *Generalul Türr*; *Raoul Bompard*, consilier municipal; marquizul de *Castrone* și alții. Prezența în comitet a generalului *Türr*, maghiar naturalizat italian, dă uneori o notă filo-ungurească acestei publicații. Mai colaborează la acest ziar, cu articole mai mult de politică internațională, și prințul *Grigorie Sturdza*.

În aceste articole însă, chestia românească din Ardeal este deabia atinsă.

Pe lângă activitatea ziaristică, *G. Ocășianu* și-a mai asumat și un rol de conferențiar în capitala Franței, pentru a face cunoscută problema transilvăneană publicului francez. A fost îndeosebi remarcată conferința ținută în sala Societății de Etnografie, și despre care *Le Mémorial Diplomatique* publică în 25 Iulie 1891 o detaliată dare de seamă. Iată cuvintele de introducere al acestui însemnat organ de presă la articolul „*L'Ethnographie de la Transylvanie*“: Sub acest titlu *Journal Officiel* a publicat în numărul său de Duminecă un extras dintr'o conferință, ținută la Societatea de Etnografie sub prezența Dlui *Léon de Rosny*, de către dl *G. Ocășianu*. Conferențiarul este un prieten și colaborator al nostru. Ne facem plăcerea să reproducem rândurile publicate de către *Jurnalul Oficial*, și de a afirma din nou simpatiile noastre pentru cauza Românilor din Transilvania și Ungaria...”

Conferențiarul examinează situația internă din Monarhia habsburgică în baza datelor statistice. Mărginindu-se la teritoriul dincolo de Leitha, insistă în cele din urmă asupra luptelor între naționalități, din cauza spiritului de dominație al Maghiarilor, fapt despre care „o mare parte a presei franceze n'are decât o foarte vagă idee”.

Informațiuni și dări de seamă despre această conferință au mai apărut și în alte ziare franceze.

Merită să reținem intervenția entuziastă dela sfârșitul conferinței, în favoarea cauzei românești, alui *Jules Delafosse*. Deputatul de la Calvados se ridică împotriva simpatiei pe care o mai poartă anumii Francezi pentru Unguri, din cauza lui *Kossuth* și a revoluției lor din 1848. Ungurii sunt liberali numai pentru ei, însă sunt totodată dornici

de a stăpâni. Ei sunt dușmanii Franței, din motive de politică internațională. „Ar fi bine — încheie deputatul de Calvados — să ne dăm seama de acest lucru, iar presa, în zilele când se ocupă de străinătate, să renunțe a-și bate joc de cetitori cu mărturisirea simpatiilor pe care Franța le-ar avea pentru Ungaria și Ungaria pentru Franța. Această solidaritate a inimilor între Maghiari și noi este o curată nerozie. Interesele noastre sunt din contră cu naționalitățile, cari scutură jugul dualizmului austro-maghiar și caută să câștige, cu autonomia lor, partea de influență, care le revine în imperiu, și acolo unde sunt interesele noastre, trebuie să fie și simpatiile noastre“. (Le Mém. Dipl. 25/VII. 1891).

G. Ocășianu a mai ținut o serie de 6 conferințe în sala Capușinilor din Paris, cu titlul: „*Roumains et Maghiars*“.

Despre prima conferință, *Le Mémorial Diplomatique* are în numărul din 17 Octombrie o amănunțită dare de seamă.

E locul să pomenim încă odată de sprijinul ce l-a dat totdeauna Românilor, și cauzei lor, *Emil Picot*. Casa lui era des cercetată de către personalități pariziene, precum și de Români. Cu prilejul convenirilor, într'o ambianță românească, în casa unui mare prieten al Românilor, s'au desbătut nu odată probleme românești. Și *Emil Picot* știa să ne fie un neîntrecut propagandist. Mărturia? Una din multe, o corespondență a lui Ocășianu pentru *Gazeta Transilvaniei*, apărută în 18/30 Mai 1891. Corespondența e datată din 24 Maiu.

„Eri, Sâmbătă séra — scrie Ocășianu — d. *Emil Picot*, profesoru de limba și literatura română la școla de limbile orientale vivante, a bine-voitu se întrunească la unu punciu mai mulți studenți și membri ai coloniei române din Parisu. Onorurile seratei le-a făcutu dómna Picot c'o grație încântă-

tóre. Erau de față fiii ilustrului filo-românu, unu nepotu și o nepotă a familiei, precum și mai mulți bărbați francezi de distincțiune, dintre cari relăvăm prezența numai a căpitanului de statu-majoru în activitate D. *Lamouche*. Căpitanul francezu e un bun cunoscătoru alu limbii și literaturii noastre ceea ce i-a înlesnit a se înțelege în limba noastră, *dulce și armonioasă*, cum o numesce d-sa, cu mulți dintre noi.

Intrunirea s'a ținutu într'unu vastu salonu ornatu cu ceramica țeriloru Europii orientale. Plosci și talere din România, Transilvania, Macedonia etc. tóte adumbrite d'unu mândru steagu tricoloru românulu luau ochii și excitau admirația tuturoru pentru aranjamentulu artisticu ce le umia în felurimea și numărulu loru. După ce fiă-care dintre noi avu onórea a întretine cu amabilulu nostru savantu câte o scurtă conversațiune, fiă despre faimosul *Memoiriu* alu studențiloru din București, or despre situațiunea Românilor din Austria, fiă despre literatura română modernă și viitorulu ei, urmară câte-va declamațiuni artisticu esecutate. D. Broscărescu din Craiova, declamă *Mihnea Vodă* și *Madona* și *Venera*, nepotulu dlui Picot: *La Conscience* de V. Hugo, căria urmă unu jovial cântecu francesu privitoru la trista pățaniă a unui studentu refusatulu bacalaureatu de 6—7 ori. De sine se înțelege, că cei 30—40 de învitați au aplaudatu căldurosulu pe cei doi eroi ai serii. In intervale Dómna Picot esecuta gingașe hore românesci, umplându inimile tuturoru de duiósele accente ale patrii noastre a tátu de îndepártate de Franța cea iubită și de sórtea ei mai bună, ascunsă încă în viitorulu negurosulu.

Serata s'a terminatu pe la miedulu noptii. Fiă-care din noi au dusu cu sine cele mai dulci impresiuni atâtulu pentru gingașulu amabilitate a familiei Picotulu, câtulu și pentru lipsa de ori-ce etichetă fasti-

diósă". (Picot: Répertoire historique. Choix de fiches relatives à la Transylvanie et concernant les Roumanis.)

E de remarcat că — înainte chiar de a fi luat ființă Secția parisiană — dela înființarea Ligii încoace, numărul articolelor cu privire la chestia Transilvaniei se înmulțesc. Se poate spune că aceste articole au pornit din inițiativa unor elemente inspirate de idealurile Ligii, și cari au fost apoi încadrate în Secția pe cale de înjghebare.

Seria articolelor din *Le Mémorial Diplomatique* s'ar explica — înafară de concepția cu privire la politica internațională a redacției — prin colaborarea lui *Ocășianu*. Găsim acolo, în numerele din 7 și 21 Februarie 1891, două articole întitulate „*Magyars et Roumains*“, asupra stărilor din Ungaria și în special asupra conflictului dintre aceste două popoare, din cauza persecuțiilor ungurești și a politicei de maghiarizare. Iar în articolul din 28 Februarie 1891, vorbind despre statisticele maghiare se ajunge la concluzia că ele constituie un vast escamotaj. „Cum acest escamotaj — se spune în articol — poate ușor să inducă în eroare opinia publică, noi ne propunem să revenim mai amănunțit asupra lui, îndată ce vom fi isprăvit cu cercetările noastre la Cehi și la Români din Ungaria și Transilvania, cele două popoare cari luptă în linia întâia contra dualizmului austro-ungar.

Astfel, cum am anunțat, o foarte importantă secție a Ligii Culturale s'a consituit la Paris din rândul studenților români și a coloniei române.

Dat fiind mediul intelectual în care membri parizieni ai acestei Ligi vor putea lucra de aici încolo pentru cauza fraților lor din Transilvania și Ungaria, este sigur că eforturile lor vor fi încununare de succes“.

O notă asemănătoare, cu privire la recensămân-

tul maghiar din 1890, se află și în *L'Europe* din 19 Februarie 1891, cu următoarea concluzie: „Transleithania se compune din 12 milioane Unguri, a căror dictatură monstruoasă nu are o altă justificare decât interesele politicei pangermane“.

Pentru a învedera atmosfera în care se desfășoară viața politică a Românilor de sub stăpânirea ungurească, numărul din 5 Martie 1891 al aceluiași ziar publică un reportaj din Budapesta, cu privire la agresiunea brutală a Maghiarilor contra unei adunări politice românești, la Cluj. E vorba de adunarea protest, din 26 Februarie contra legii grădinilor de copii (Kisededovó).

Să mai amintim reflexiunile din 9 și 13 Ianuarie 1891 ale marelui cotidian *Le Siècle*, asupra raporturilor dintre Români și Unguri, făcute în două mari articole cu titlul tot „*Magyars et Roumains*“. Autorul examinează situația în mod obiectiv, și caută să pătrundă în fondul chestiunii atribuindu-i o importanță europeană. În urma considerațiilor asupra rasselor din Transilvania, a principiilor naționalităților, iredentism, contraverselor româno-maghiare, etc. concluziile acestor articole sunt defavorabile monarhiei austro-ungare. Simpatia ziarului *Le Siècle* pentru problema Transilvaniei apare ca fiind de o importanță deosebită, dacă considerăm compunerea redacției. Membri redacției ei, în fruntea căreia se afla deputatul *Francois Deloncle*, erau toți, fără deosebire, parlamentari, oameni politici cu greutate în politica țării de atunci. Unii dintre ei au devenit factori hotărâtori în politica Franței și în politica internațională. E destul dacă amintim că personalități ca *Charles Dupuy*, *Lasserre*, *Louis Barthou*, *Georges Leygues* și *Raymond Poincaré* au fost redactori la ziarul *Le Siècle*.

Ori care ar fi fost cauza, sau proveniența, acestor articole — și a altora asemănătoare, apărute în pre-

sa franceză — ele coincid cu întetirea luptelor naționale din Ardeal, cu apariția Ligii culturale în București, și cu anunțarea operei de lămurire a problemei transilvănene în fața forului internațional.

Inceputul acțiunii de lămurire a opiniei publice europene s'a făcut prin *Memoriul studenților* din București și Iași, răspândit de către Secțiile Ligii.

IV.

Memoriul studenților universitari Români, a fost preludiul mișcării de lămurire inițiată de Liga Culturală. Insușit din primul moment de către Ligă, el este prin urmare primul ei act. Răspândirea celor 13.000 exemplare, în patru limbi europene, s'a făcut prin intermediul Ligii. S'a urmărit informarea opiniei publice internaționale asupra stărilor intolerabile ale Românilor din Ardeal. Grație studenților dela Universitățile străine, grupați în secțiunile Ligii, problema transilvăneană a cunoscut o publicitate ne mai cunoscută până atunci în presa europeană.

Secția parisiană — am văzut — a pregătit terenul înainte, și a fost favorizată de conjuncturile favorabile ale politicii internaționale.

Aproape unanimitatea ziarelor din Paris a comentat în mod favorabil memoriul studenților români. Unele gazete, ca *L'Europe* de exemplu, îl publică în întregime. Altele reproduc pasagii mai importante, sau îl publică în rezumat.

Chiar și presa din provincie se ocupă cu memoriul românesc. Astfel, găsim un articol frumos în *Révél du Nord* din Lille.

Charles Loiseau, redactorul-șef la *Courrier du Jura*, și principal colaborator la ziarul parisian *L'Univers*, publică un lung articol în acest din urmă, în numărul din 4 Mai 1891, în legătură cu memoriul studentesc.

Apariția memoriului a prilejuit ziarului *Le National* un articol, cu privire la problemele românești, intitulat „*Le mouvement roumain et slave*“. Articolul a apărut la 11 Aprilie 1891, și e semnat „un diplomat“. Autorul crede că protestările îndreptățite ale Slavilor și Românilor asupra, dau o forță nouă diplomației franceze, și slăbesc pe adversari.

Iar un alt articol, intitulat *Roumains et Magyars* inspirat din memoriu, și apărut în ziarul *La France*, din 12 Februarie 1892, sub semnătura lui *Raoul Frary*, încheie cu următoarele cuvinte: „Ca oprimați, ca latini, ca victime ale dușmanilor noștri, Românii din Ungaria au dreptul întreit la simpatia noastră“.

Ar reclama mult timp și spațiu să ne oprim la toate ziarele cari au scris despre memoriul studenților universitari români, și cari s'au arătat, cu acest prilej, favorabile aspirațiunilor românești din Ardeal. Amintim numai câteva din cele mai importante. Astfel e *Le Mémorial Diplomatique*, a cărei prietenie și înțelegere a problemelor românești este cunoscută. Apoi *Le Figaro*, *La Bataille*, *Le XIX-e siècle*, *L'Éclair*, și chiar *Le Journal Officiel* și altele.

E de notat că studenții români nu se adresează lumii oficiale, pe care o socotesc neputincioasă de a acționa liber. Ei se adresează acelor cari pot vorbi și lucra liber, la lumea neoficială, la presă și în special la tinerimea universitară: „Europa de mâine“. Către acei, pe cari atât de sugestiv îi numesc „parlamentul inteligenței europene“. Și acest fapt capătă o importanță deosebită, când capitalul simpatiilor acumulate în urma propagandei făcute de membri Ligii Culturale, și-a dat roadele dovedite la sfârșitul marilor evenimente istorice de mai târziu.

Simpatia studențimii din Franța — generație ce a trebuit să prezideze aceste evenimente, dintre cele mai tragice din câte a cunoscut istoria — a fost spontană și aproape unanimă. Ne-o dovedește a-

ceasta felul cum au primit asociațiile studenților francezi memoriul Românilor.

Memoriul studenților români a fost prezentat *Asociației generale a studenților din Paris* de către *Marin Demetrescu*, student în litere. Buletinul asociației *L'Université de Paris*, își manifestă cu această ocazie simpatia pentru Români, în articolul intitulat „*Revendications roumains*“, semnat de *Henri Carmelin*. La baza simpatiei, pe care o simt studenții francezi față de Români, stă solidaritatea latină. Asociația este însă nevoită să-și impună o rezervă, în conformitate cu tradițiile ei, deoarece problema, asupra căreia se cere să se pronunțe, este de ordin politic. Această rezervă nu o împiedecă totuși, să dezaprobe, pe acei, cari „nu ezită să mutilizeze patriile, să violenteze conștiințele naționale“, spunând cu Montesquieu că „există un cod penal pentru popoare, ca și pentru indivizi“.

Asociația generală a studenților din Dijon asigură pe studenții români de toată simpatia, promițând sprijinul moral pentru realizarea dorințelor patriotice ale Românilor.

Uniunea studenților din Lille, luând act de memoriu, e gata să fraternizeze cu studențimea românească în acțiunea ei contra asupritorilor, mai ales că două provincii franceze sunt nevoite să îndure acelaș procedeu de desnaționalizare, ca și România.

O excepție este în această privință *Asociația studenților din Grenoble*. Explicația s'ar găsi poate în faptul că studenții unguri obișneau să frecventeze cursurile dela Universitatea din Grenoble. E știut, că Maghiarii își desăvârșiau studiile cu preferință la universitățile germane. Cultura maghiară este doar modelată după cea germană. Rar se întâmplă ca cineva să se fi abătut pe la universitățile din Franța. Universitatea din Grenoble pare că făcea excepție. Bursele oficiale ungurești, pentru desăvârșirea cunoștințelor de limbă a profesorilor de fran-

ceză, se dădeau mai ales pentru acea universitate, în timp ce Românii preferau Parisul.

Vorbind de atitudinea presei franceze față de memoriul studenților români e just să pomenim pe scurt de echoul pe care l-a produs propaganda românească în cercurile belgiene. În Belgia, la Anvers, a existat din primul moment o secție foarte activă a Ligii, a cărei prezident a fost *G. Moroianu*, student la Academia Comercială, iar secretar *V. Capșa*. Memoriul studenților a fost citit într'o ședință a *Asociației generale* studențești dela Academia de comerț. Asociația expediază, după terminarea lecturii, o telegramă de aderare la București. Cităm cuvintele adresate de *G. Moroianu* colegilor săi de față, la sfârșitul ședinței.

Studenții din România — spune președintele Secției din Anvers — au luat cuvântul în chestiunea pe care ați văzut-o, în numele libertății. Grație principiilor liberale de care sunt pătrunși, ei au crezut necesar, ba chiar indispensabil, de a aduce la cunoștința Europei civilizate și liberale, piedicile pe cari Maghiarii le pun în fața dezvoltării culturale ale Românilor din Transilvania și Ungaria, un popor cu aspirațiuni naționale, liberale și umanitare. Voi însuși studenți ai academiei, ați dat și cu acest prilej dovada cea mai strălucită a spiritului liberal, care vă însuflețește, și eu o spun, că un popor, a cărui fii sunt liberali, este fericit; acest popor are înaintea sa un mare viitor. Mulțumindu-vă din nou, vă asigur, că inima noastră bate călduros pentru Belgieni...." (*Lupulescu: Rapport général de l'activité du comité central de la Ligue pour l'instruction des Roumains. 1892*).

Cu titlul „*Questions d'Orient*“, organul studențesc din capitala Belgiei „*Le Journal des étudiants de l'Université de Bruxelles*“, publică în 2 Mai 1891 un articol călduros despre Românii din Transilvania, zicând că în timp ce lumea se preocupă de si-

tuția lui Ferdinand din Bulgaria nimeni nu observă „pata neagră, ce cuprinde încetul cu încetul Transilvania. Și totuși, în această țară mică, atât de încercată prin o odioasă opresiune, zace un ferment de discordie, capabil să aprindă Orientul și Occidentul“. Articolul semnat de *Louis Brunel*, este o expunere interesantă și complectă a stărilor românești din Transilvania, supusă procedeeleor intolerabile ale Ungurilor.

Un alt articol, cuprinzând seria nedreptăților și a vexațiunilor, la cari sunt supuși Românii și naționalitățile din Monarhia habsburgică, se află în numărul din 16 Mai 1891 al ziarului *Précurseur* din Anvers, semnat de *Louis van Keymeilen*, profesor la Academia de comerț.

„Europa occidentală — conchide autorul — nu trebuie să uite că rasa românească este sentinela înaintată a civilizației în Orient, și în baza acestui titlu, nu va putea să urmărească cu ochiu indiferent ceea ce se întâmplă acum la poalele Carpaților“.

În acest sens scrie *G. Lorand* în ziarul *La Réforme* din Bruxelles.

Dar nu numai presa și cercurile studențești au primit cu simpatie memoriul studenților români. Problema transilvăneană primește adevărate personalități de frunte ale lumii politice și vieții culturale cum e *Jules Simon*, apoi economistul *Emile de Lavaleye* și *L. Constans* profesor la Universitatea din Aix-en-Provence, în numele mișcării *félibrige*.

Răsunetul, pe care memoriul studenților români l-a produs în opinia publică europeană nu putea decât să alarmeze cercurile ungurești. Pentru a neutraliza efectul dezastruos produs prin denunțul politicei de agresiune față de naționalități, a apărut răspunsul studențimii maghiare. Acest memoriu-răspuns este supus aprecierii tot aceluși „parlament al inteligenței“, căruia s’au adresat și Românii. Pri-

mirea pe care i-a făcut-o presa franceză a însemnat însă un nou punct câștigat pentru România, în opera de lămurire a problemei românești din Transilvania. Dintre asociațiile studentești, numai cea din *Grenoble* a dat un răspuns mulțumitor pentru Unguri. Președintele asociației, *Bertel*, e convins că Ungaria „patria libertății în decurs de o mie de ani, nu putea să devină focarul intoleranței și al persecuției“ (V. Raportul lui Lupulescu, 1892).

Încă înainte de apariția memoriului maghiar se afla în circulație o broșură anonimă, scrisă cu scopul de a reface creditul unguresc în străinătate. Titlul broșurei era „*Roumains et Magyars*“. Autorul își propune să examineze raportul dintre aceste două popoare, din punctul de vedere al așa ziselor interese românești, al drepturilor istorice și al echității. O critică a broșurei găsim în numărul din 7 Martie 1891 al ziarului *Le Mémorial Diplomatique*, unde se spune, între altele, că „această broșură (care nu costa nimic, pentru că e trimisă *gratis și franco*) mișună de inexactități. Ungurii sunt reprezentați în ea ca tipul perfect al liberalismului, iar Românii ca o hordă de conspiratori ingrati și răi“.

Cu privire la memoriul studenților maghiari, în numărul din 1 August 1891 al aceluiași ziar, găsim o informație compusă în termenii următori: „Răspunsul Maghiarilor la memoriul studenților universitari Români a apărut. Vom publica la prima ocazie o analiză a răspunsului acesta. Putem însă afirma de acuma chiar, că memoriul unguresc mișună de sofisme și inexactități flagrante. Astfel autorii răspunsului cred a triumfa invocând constituția liberală a Ungariei. Ei uită însă a spune că această constituție nu este aplicată Românilor. Acest fel de a discuta a fost întrebuintat atât de des, încât era de prevăzut. Plângerile cuprinse în memoriul românesc, a căror echou ne-am făcut, plângeri coplesitoare pentru Maghiari, cari oprimă cu toate mijloacele ju-

diculare și administrative pe cei 3½ milioane de Români ai Transleithaniei, constituie fapte pozitive, cari nu se pot nega. Acestor fapte, răspunsul Maghiarilor nu opune decât cuvinte. E supărător că tineretul maghiar n'are mai multă generozitate și mai mult spirit de dreptate“.

Analiza amănunțită a contra memoriului ungu- resc a apărut în 15 August 1891.

În senz favorabil Românilor scrie, între altele, ziarul *L'Europe*, în numărul din 6 August 1891, după ce în 30 Aprilie al aceluiaș an, într'o corespondență din Budapesta, relatează efectul ce se resimte în Ungaria în urma răsunetului ce l-a produs în Euro- pa memoriul studenților români, pomenind totodată de pregătirile febrile ce se fac în vederea răspunsu- lui ungu- resc.

Prin memoriul studenților români și al contra- memoriului ungu- resc, precum și prin propaganda secției parisiene a Ligii Culturale, problema transil- văneană a fost ținută mult timp la ordinea zilei în presa franceză. Ziarele înregistrează regulat știri din Transilvania, din viața politică și culturală, a Românilor, sau manifestări din România liberă în favorul fraților asupriți.

Astfel găsim știri cu privire la lupta ce s'a dat de către Români împotriva legii azilelor (Kisdedovó), semnalându-se atitudinea prelaților români, cari în Casa Magnaților s'au ridicat contra acestei legi. Apoi telegrama adresată în numele studenților ro- mâni din Paris lui *Septimiu Albini*, redactor la *Tri- buna*, cu ocazia eșirii lui din temniță. Telegrama, purtând 84 semnături, a fost refuzată de către ser- viciul telegrafic maghiar sub pretext că ar contra- veni la art. 7. din regulamentul internațional. Acest fapt a prilejuit comentarii puțin măgulitoare cu privire la spiritul de justiție și liberalismul ma- ghiar. Dintre ziarele cari au reprodus telegrama a- ceasta, amintim de *XIX-e Siècle*, ziar republican

din a cărei comitet de redacție făcea parte și *A. Millerand*.

Răsfoind ziarele franceze din acea epocă, găsim corespondențe despre serbările din 3/15 Mai de pe Câmpul Libertății la Blaj, despre diferite demonstrațiuni antiromânești făcute de studenții maghiari, ca acel *autodafeu* faimos organizat la Cluj, când a apărut memoriul studenților români, și despre care găsim o amănunțită descriere în ziarul clujan *Ellenzék* din 21 Martie 1891, apoi articole despre Bălcescu, Avram Iancu etc. și alte știri mai mărunte, pomenind unele chiar de răscoale în satele din Ardeal. Aceste știri din urmă au fost desigur mai mult produsul exagerat al informatorului dela Secția Ligii. Ele evidențiază totuși foarte potrivit psihoza particulară a Românilor ardeleni ultragiăți în ceea ce aveau mai scump, de către intoleranța sălbatecă a unui popor dornic de dominație.

Tendința aceasta de dominație a Maghiarilor este din nou denunțată de către Secția parisiană a Ligii, la un an de la apariția memoriului studențesc, într'un protest apărut în presa franceză, în lunile Februarie-Martie ale anului 1892. „*Protestul studenților români din Ungaria și România, făcând studiile la Paris, contra persecuțiunilor de cari suferă Românii din Ungaria*“ este titlul denunțului, și este semnat de *V. Antonescu, Stroe Brătianu, I. Nanu, M. Nicoleanu, V. Popovici, N. Staicovici, N. Zlotescu* și încă alte 150 de nume. Acest protest a fost publicat în întregime în *Le Mémorial Diplomatique, La Paix, La Liberté, La Lanterne, Le Soleil, Le Temps, Le Siècle, Le Voltaire, Journal des Débats, La République Française, La Bataille*.

Maghiarii au răspuns la acest protest al Românilor, referindu-se, în sprijinul lor, la faimoasa broșură a lui *Moldovan Gergely*. Ziarul lui *Joseph Reinach, La République Française*, comentând răspunsul Maghiarilor la protestul Românilor, „pe

care toată presa franceză l-a publicat“, spune următoarele: „Ne este destul de greu să ne facem asupra acestor afirmațiuni o judecată absolut imparțială, pe care ar impune-o simpatia noastră egală pentru cele două națiuni rivale — fiindcă, dacă politica exterioară, urmată de guvernul maghiar nu ne convine de loc, noi n'am putea uita, că sentimentul public în Ungaria e departe de a fi ostil Franței, literaturii sale și geniului său. Plângerile Românilor din Ungaria sunt din nefericire prea repetate și prea stăruitoare... Vom adăuga, că broșura Dlui *Moldovan* nu ne pare a fi un document de mare siguranță. Autorul, care se zice e Român de origine, este mai mult preocupat să denigreze pe frații săi de dincolo de Carpați, decât să apere pe Maghiari de reproșul abuzului de putere și opresiune. E de altfel interesant de a observa că protestul studenților români din Paris poartă semnăturile unui număr destul de mare de Români transilvăneni, și prin urmare tot așa de bine informați ca Dl *Moldovan*, despre situația naționalităților supuse Ungurilor“. (V. Raportul lui Lupulescu, anul 1892).

V.

În timpul ce propaganda ligistă s'a desfășurat cu atâta amploare în străinătate, agitând problema Transilvaniei în toate ocaziile, dar mai ales prin presă, — în Ardealul robit, fizionomia politică a Românilor înfățișează aspecte de o importanță deosebită. Suntem în acea fază a luptelor naționale ardelenesti, când după multă chibzuială și frământări, o delegație — monștră ia drumul Vienei, pentru ca, sub forma unui *Memorand* să înfățișeze păsurile românești „drăguțului“ de împărat, socotit ca ultima nădejde a dreptății. Sunt vremile de viguroasă afirmare națională, cari au dat naștere — drept urmare a memoriului studentesc din România și a răspunsului unguresc — la *Replica*, redactată în numele și din încredințarea studenților români din Austro-Ungaria, de *A. C. Popovici*, pe atunci student la Universitatea din Gratz. În aceste timpuri pasiunile de rasă îmbracă formele răzbunărilor represive, în seria proceselor de presă, dar mai ales în faimosul *proces al Replicei* și în *procesul Memorandului*, acest proces intentat națiunei românești, în care culminează o perioadă de grele lupte naționale și decisive pentru evoluția politică de mai târziu.

Presa franceză urmărește mai mult sau mai puțin aceste faze ale luptelor politice din Ardeal.

Ziarul *L'Europe*, în 17 Februarie 1892, într'o corespondență din Viena, subliniază „că lupta naționalităților nu este nici într'o parte așa de înfocată ca în Transilvania, între Români și Maghiari“. Pomenind

pe scurt de memoriul studenților din România, anunță, că studenții din Austro-Ungaria au pregătit un răspuns la contra-memoriul unguresc. Autoritățile austriace din Gratz și Viena, la cererea autorităților ungurești, au deținut pe autorii acestei broșuri, care nu apăruse încă. Au fost ridicate corespondențele și corecturile, și s'a căutat a se pune mâna pe manuscris, pe care studenții români, cunoscând care este libertatea de care oamenii se bucură sub dualism, au avut grija să-l facă dispărut. E vorba ca să-i aducă înaintea unui tribunal maghiar, sub acuzație de înaltă trădare, pe Românii vinovați de a fi apărat pe frații lor.

Tot această corespondență publică în întregime rezoluțiunea conferinței naționale din Sibiu, în care se decide pasivitatea politică a tuturor Românilor din Ungaria, prezentarea unui memorandum împăratului, și numirea unui Comitet central compus din 25 membri însărcinați cu organizarea rezistenței naționale, lămurind opinia publică, și publicând un memoriu asupra situației Românilor din Ungaria.

Corespondentul din Viena al ziarului *L'Europe*, socotește că această rezoluțiune cuprinde chestiunea „României irredente“ în întregime, pe cale de a deveni „un factor de primul ordin în afacerile orientale“.

Intr'o altă corespondență, trimisă din România de data aceasta, publicată în *L'Europe*, în numărul din 9 Martie 1892, e vorba tot de răspunsul studenților români din Ungaria, la contra-memoriul unguresc. Corespondentul crede aproape inutilă intervenția studențimii de peste munți, „fiindcă raționamentul cel mai irefutabil n'are nicio valoare pentru creerul îngust al Maghiarilor din momentul ce e vorba de chestiunea naționalităților din Transilvania“. Reamintește represaliile la cari sunt supuși studenții români din cauza *Replicei* pomenind și de manuscrisul răspunsului, care ar fi fost salvat, cu

oazia perchizițiilor, și trimis la Paris. „Aceste incidente — încheie corespondentul — au făcut destul zgomot, pentru a pune din nou la ordinea zilei, în Austro-Ungaria, chestiunea naționalităților între Români și Maghiari. Acești din urmă, cu sălbătăcia care-i caracterizează, cer ca studenții Români din Gratz să fie extradați (fiind aproape toți din Ungaria și Transilvania) și să fie judecați ca „trădători“ ai patriei *maghiare* (?), cași cum ar putea să existe o patrie specială în țară, patrie numai *maghiară*. Acești despoți prea uită că Transilvania nu este bunul exclusiv al Maghiarilor, ci că această țară vitează este leagănul și sălașul și mormântul naționalităților deosebite, mai numeroase decât Maghiarii.“

Sunt cunoscute frământările dintre așazișii „activiști“ și „pasiviști“, cu privire la atitudinea ce trebuia să o ia Românii față de noile stări create prin instituirea dualizmului. Și unii și alții aveau argumente serioase în sprijinul tezei lor. Cine a avut dreptate în această controversă? Chestia nu ne interesează acum. Adevărul e, că în aceste momente majoritatea românească înclina pentru pasivitatea politică. Și a fost bine așa. Pentrucă un câștig, și nu cel mai mic, ce a rezultat din inutilitatea oricărui apel la împărat — inutilitate evidențiată cu ocazia Memorandului din 1892 — a fost perimarea, în ultima analiză, a politicei pasiviste. Inșă atunci, când împrejurările au determinat, prin învingerea principiului „activist“, noul curs politic al Românilor ardeleni, în fruntea luptătorilor găsim o altă generație, bazată pe realități, în locul bătrânilor integral credincioși ideologiei romantice din 1848.

Dar iată că *Le Mémorial Diplomatique*, în momentele când unanimitatea românească se hotărăște pentru „pasivism“, susține un punct de vedere opus. Actul prezentării memorandului este deci aspru criticat de acest ziar, prieten al cauzei ardelenesti, într'un lung articol, în numărul din 4 Iunie 1892. „Ro-

mânii din Transilvania — se spune în acel articol — cari n'ar putea să pună la îndoială sollicitudinea noastră frățească, ne vor ierta azi, dacă le vom declara că au comis o greșală politică foarte gravă. Ceeace noi voim este triumful fraților noștri latini; iată pentru ce nu ezităm a spune cu toată sinceritatea, că trimiterea unei deputațiuni românești la Viena a compromis mai mult, decât a slujit succesul justelor revendicări ale valoroșilor fii ai legiunii lui Traian. Că un popor ne mai așteptând nimic dela răbdarea sa, iasă într'o bună zi din legalitate pentru a pretinde drepturile sale nescrise, nimic mai uman și mai senzibil. Există însă diferite feluri de a răsturna barierele ridicate în mod artificial de către câțiva legislatori privilegiați. Cel ales de Români din Transilvania este contrar cu tradițiile raselor latine... Ce pot ei aștepta dela Viena? Românii din Transilvania au uitat cum i-a păcălit curtea de Austria în 1848—49? Să-și reamintească numai cum au fost recompensați Avram Iancu, Axente și alții, pentru scrierile lor... Nu, nu, dela Habsburgi nu se poate spera nimic... Să știți a vă face dreptate, dar respingeți mila. Dreptatea se obține luptând deschis, cum șade bine descendenților vechei Rome; mila lăsați-o cerșetorilor de antecameră... ar ajunge Românilor din Transilvania să renunțe la politica lor de abținere, pentru a forma în camera ungară un grup important, de care ar trebui să se țină seamă în curând... prezența Românilor în Parlament ar împiedeca să cadă uitarea asupra revendicărilor rasei pe care o reprezintă. E aceasta un mijloc excelent de propagandă; viitorul înșuși depinde de aceasta“.

Călătoria regelui Carol al României în Anglia, făcută în vara anului 1892, a fost obiectul diferitelor comentarii în presa europeană de atunci. *Le Memorial Diplomatique*, în numărul din 2 Iulie 1892, ia notă despre o întrevedere a regelui cu *lord Salisbury*

asupra politicei generale a Europei, întrevedere în care s'a vorbit incidental și despre evenimentele din Transilvania. „Regele, — spune informatorul — accentuând profunda sollicitudine a guvernului din București pentru Românii din Carpați, și primirea binevoitoare de care pot fi siguri acei, cari ar voi să vină a locui teritoriul României, a lăsat să se înțeleagă, că raporturile de bună vecinătate cu monarhia habsburgică nu i-ar permite să facă nimic ce ar putea să pară ca o ingerință în afacerile interne ale Austro-Ungariei.“

Un document nu mai puțin interesant al vremii îl constituie telegrama studenților din București, adresată regelui în călătorie, cu ocazia vandalizmeilor din Turda, cărora a căzut victimă familia și casa doctorului Rațiu, drept răzbunare pentru „Memorandumul“ înaintat împăratului. Telegrama a produs răsunetul dorit în presa franceză, iar *Le Mémorial Diplomatique* o reproduce în întregime în numărul din 2 Iulie 1892. Studenții din București roagă pe rege să fie interpretul sentimentelor întregului popor românesc pe lângă prietenii României. „Vă rugăm să le vorbiți în favorul Românilor din Ungaria, ca om și ca rege, deoarece, cu toată România are frontiere, rasa românească nu are; această rasă, care iubește pe Maiestatea Voastră, trăește și pe cealaltă parte a Carpaților, și ea nu conținește să înconjoare persoana augustă a Maiestății Voastre, care sunteți rege a 6 milioane de Români liberi și a 12 milioane de Români împrăștiați în preajma Carpaților.“

Dealtfel aceste vandalizme, și în special cele întâmplate la Arad și Turda, și în contra cărora protestează studenții din București în telegrama adresată regelui, au fost pe larg expuse în presa franceză. Deasemenea se comentează în mod defavorabil pentru Unguri răspunsul ministerului de justiție maghiar la o interpelare făcută în 14 Iulie 1892, în

Camera deputaților, prin care anunță că publicațiile, cari au reprodus „memorandul“, vor fi „imediat urmărite după legile în vigoare“.

Noi știm, că acest „imediat“ s'a întâmplat de abia după doi ani, timp de cugetare, de care au avut nevoie cercurile conducătoare ungurești, pentru a comite cea mai formidabilă gafă politică.

Să reținem din acea ședință a Camerei maghiare discursurile deputaților *Ugron* și *Apponyi*, în care au cerut să se intervină în mod energic la guvernul român, pentru a nu mai încuraja mișcarea ligistă, care urmărește desmembrarea Ungariei.

Ca titlu de curiozitate să mai pomenim de defecțiunea ziarului „*L'Europe*“ întâmplată în această vreme, după un lung și prețios sprijin, pe care l-a dat cauzei ardelenesti. Motivele acestei schimbări, dacă nu le știm, le bănuim totuși. Ea coincide cu o schimbare radicală în compoziția redacției, anunțată la 22 Iunie 1892, și cu apariția în acelaș timp a unui articol semnat de *Fr. Coppée*, cu prilejul prezentării în traducere franceză a unei opere a scriitorului *Mikszáth*. Academicianul francez găsește nimerit să evoce cu această ocazie călătoria sa „ferică“, făcută în Ungaria la 1885. „Eram vre-o 40 francezi, oaspeți ai poporului maghiar, iar el aclama și sărbătorea în noi Franța toată. Această primire e de o neuitată amintire pentru mine. N'am decât să-mi închid ochii pentru a revedea orașele iluminate, vastele săli de ospete, unde toate păharele cu „Tokay“ erau ridicate în onoarea noastră, pentru a auzi izbucnind din vioarele turbate ale Țiganilor „Marsilieza“ și „Marșul lui Rákóczy“. Ungaria făcea atunci o acțiune foarte generoasă și foarte mișcătoare, ea întindea mâna unor învinși. Desigur noi am conservat după înfrângerea noastră, amicitii vajnice. Însă a fost pentru prima oară dela războiul funest din 1870, că Franța simțea împinsă spre ea, de către un curent mare de simpatie, o națiune, o

națiune întreagă. Acest sentiment, iau ca mărturie pe tovarășii mei de călătorie, l-am simțit adânc toți, și deseori, în fața acestei manifestațiuni entuziaste în favorul scumpei noastre țări, am simțit urcându-se în ochii noștri lacrimile recunoștinței și a bucuriei.“ (v. L'Europe, 22 Iunie 1892.)

Am citat aceste rânduri pentru a ilustra cu o elocventă dovadă tendința și priceperea Ungurilor de a capta bunăvoința și simpatia oamenilor de seamă ai Europei de atunci, de a căror cauză morală aveau nevoie pentru politica lor cunoscută, față de naționalități. Ceeace nu l-a împiedecat pe *Fr. Coppée* să-și dea adesiunea lui cunoscută la „*Voci Latine*“, acel monument de solidaritate latină, care a luat naștere din inițiativa președintelui Ligii *V. A. Urechia*, și care a fost dedicat „memorandiștilor“ întemnițați la Seghedin și Vaț. Totuși eforturile ungurești n'au putut determina în presa franceză o schimbare a sentimentelor filo-românești.

Se pare însă, că răspunsul studenților ardeleni apărut în luna Martie 1892, *Replica* lui *A. C. Popovici*, această capodoperă de polemică și de viguroasă documentare științifică, n'a avut nici pe departe acel răsunet, pe care l-a cunoscut memoriul studenților din București. Desigur n'a fost un lucru ușor, să se brodeze la infinit lungi variante pe aceeaș temă, în presa franceză, fără a obosi, până'n urmă, opinia publică. Dacă n'ar fi fost altele, chiar și singur acest motiv de ordin psihologic, ar putea să justifice îndeajuns proporțiile oarecum mai reduse pe cari le înfățișa la anumite intervale propaganda în legătură cu problemele românești din Transilvania. „*Replica*“ a fost însă mai mult decât un act de mare curaj civic, ea a fost și este opera cea mai complectă până acum despre problema Transilvaniei. Ea a constituit pentru delegația română un prețios îndreptar, la conferința de pace, și un admirabil instrument de propagandă românească, în reimprima-

rea prezentată de *Petrescu Cönnen*.

Tot așa nici procesul *Replicei* n'a produs un echou mai deosebit în presa franceză. Era însă momentul ca propaganda românească să se intensifice, și să caute a retrăi iar zilele de mare succes pe care le-a cunoscut cu ocazia memoriului studentesc din București. Și aceasta se impune cu atât mai mult, cu cât adversarii dădeau semne de reculegere, trecând pe alocurea și la ofenzivă pentru a neutraliza curentele favorabile problemelor românești. Intre încercările făcute cu scopul de a „lămuri” opinia publică franceză în sensul vederilor maghiare, merită semnalată broșura publicată de un comitet maghiar, cu titlul: *Les calomniateurs de la Hongrie*. Această broșură conține rechizitorul în franțuzește a faimosului *Jeszenszki Sándor*, ținut la 30 August 1893, în procesul *Replicei*. Comitetul, în fruntea căruia se afla contele *Teleki László de Koltó*, își propune să contrabalanseze efectele „campaniei violente contra națiunii maghiare”, dusă de *Liga română*. Rechizitorul astfel răspândit ar conține spulberarea „calomniilor” expuse în *Replacă*.

Procesul *Memorandului* a fost prilejul binevenit de care s'au folosit în mod abil și inteligent ligiștii pentru o propagandă amplă și de mare răsunet în jurul problemei transilvănene. Deja înaintea procesului, presa franceză înregistrează aproape zilnic momentele premergătoare acestui act de autoritate maghiar, în corespondențele și telegramele primite fie din Ungaria, fie din regatul vecin. În fruntea cotidianelor cari au deschis larg coloanele pentru chestiunea românească stă „veteranul” presei franceze, *Journal des Débats*. Cititorul informat prin acest important organ de presă retrăiește aproape ceas cu ceas fazele procesului în care se discută — după expresia doctorului Rațiu — existența unui popor, a poporului românesc. Din tot ce s'a scris cu acest prilej în *Journal des Débats*, în numerile din

prima jumătate ale anului 1894, s'ar putea reconstitui întreaga atmosferă ce a domnit în Ardeal pe vremea procesului. Sursele de informație ale ziarului — cu toată simpatia deschisă pentru Români — puteau satisface orice scrupule de obiectivitate. Deoarece, deși o bună parte din știri plecau din București, *via Rusia*, din cauza măsurilor excepționale luate de guvernul maghiar, numeroase erau acelea, cari veneau din sursă ardelenescă, și chiar ungurească, riguros triate pentru uzul străinătății, care trebuia să fie — vorba lui *Wekerle*, premierul maghiar — „bine informată“. E interesantă critica aspră pe care o face acest ziar partidului liberal din țară, care tindea tot mai mult să transforme chestia românească din Ardeal într'un instrument politicianist, în lupta contra partidului conservator. *Journal des Débats* era reprezentat la procesul *Memorandului* printr'un corespondent ocazional în persoana lui *G. Moroiianu*, președintele de atunci al Secției Ligii din Paris. Dânsul trimite ziarului două dări de seamă amănunțite despre desbaterile procesului, apărute în numerile din 20 Mai și 5 Iunie 1894. Ca reprezentant al presei franceze a mai fost de față la proces *Louis Marin*, ajuns după război ministru al pensiilor, actualul șef al Uniunii Democratice Republicane și președinte al societății franco-române din Paris, un mare prieten al țării noastre în toate împrejurările. Personalități reprezentative ale presei franceze publică și semnează articole în legătură cu procesul *Memorandului*. Astfel *Charles Loiseau* publică în 16 Mai 1894 un articol intitulat: *Le procès de Klausenbourg. Flourens* are două articole. Unul e publicat în 9 Mai 1894 și are ca titlu: *Un procès monstrueux*, iar celalalt e intitulat: *La Transylvanie*. *G. Garreau* de la ziarul *Siècle*, în 10 Mai semnează articolul: *Les Roumains de Transylvanie*, iar *A. Saissy*, un articol publicat în 14 Mai și intitulat: *Roumains et Magyars*. Doi mari reprezen-

tanți ai jurnalisticiei franceze din veacul trecut, *Henri Rochefort*, fondatorul, sub imperiu, al celebrului pamflet săptămânal *La Lanterne* și al ziarului *L'Intransigeant* în Republica a treia, și *Arthur Meyer*, devin susținătorii cauzei românești. Primul scrie un articol intitulat: *Victimes et Victimeurs*, în 13 Mai 1894, din prilejul procesului *Memorandului*. Numărul din 12 Mai 1894 al ziarului *La Justice* publică un articol de fond intitulat *Lutte de races*, având semnătura lui *Georges Clémenceau*. „Tigrul” și-a pus ziarul la dispoziția Secției Ligii pentru propaganda românească, cu condiția — exprimată, într’un ton tăios, tonul lui obișnuit, ce nu admitea replică, președintelui Secției din Paris, care i-a cerut concursul — de a veni numai cu „informațiuni exacte”. Și avem toate motivele să ne felicităm, că acest prieten de grele zile al Românilor a ajuns în fruntea areopagului, care a avut misiunea, să consfințească noua orânduială a lumii eșită din grele și sângeroase jertfe, când în numele „dreptății” și aspirațiunile românești, întrezărite în acești ani de propagandă românească, au fost pe deplin realizate.

Procesul *Memorandului* a fost un prilej pentru un studiu asupra Românilor, publicat de *Henri Gaidoz*, director la Școala de Inalte Studii (*École des Hautes Études*) și profesor la Școala de științele politice, în numărul din 15 Mai 1894 al revistei *La Revue de Paris*. Titlul este: *Les Roumains de Hongrie* (Leur origine — Leur histoire — Leur état présent). Lucrarea a fost tradusă și în românește de *G. Moroianu*. Studiul lui *Gaidoz* a provocat un răspuns al contesei *Almásy*, născută *Károlyi*, publicat tot în *La Revue de Paris*, în numărul din 1 August 1894. Răspunsul nobilei doamne, intitulat *Hongrois et Roumains*, merit să distrugă argumentația lui *Gaidoz*, și să combată în acelaș timp articolele „tendențioase” și „calomnioase”, apărute în presa franceză cu privire la Maghiari, conțin o serie de afirma-

țiuni dintre cele mai savuroase. Afirmațiuni ca de exemplu că Românii „n’au nici un motiv să se plângă, nici n’au avut niciodată“ și altele de felul acesta, unele dintre ele în flagrantă contradicere, înlănțuite cu o logică stranie, într’o bună franțuzească, ce-i drept, dar cu un tremolo abia disimulat de patrioată îndignată, bănuim, că a trebuit să stoarcă zâmbetul profesorului de științe politice dela Paris.

În *Revue Bleu*, din 19 Mai 1894 *M. F. Amouretti* publică un foarte călduros articol cu titlul *Le procès d’une nation*, despre procesul dela Cluj. Dânsul nu cu această ocazie se ocupă pentru prima dată de chestiunea românească. În articolul intitulat: *Kossuth et la nationalité hongroise* scris pentru *Revue Bleu* cu ocazia morții lui Kossuth, și apărut în 31 Martie 1894, găsim o serie de considerațiuni favorabile despre Români. Dealtfel *Revue Bleu* privește cu simpatie luptele „Latinilor români“. Ne-o mărturișește aceasta și *Cronica politică* din 2 Iunie 1892 semnată de *Henri Pensa*.

O broșură de 15 pagini, purtând tot titlul *Le proces d’une nation* (Les Roumains de Transilvanie), apare în 6 Mai 1894, în preziua procesului de la Cluj. Autorul acestei broșuri, *Ioan Ghica* un membru al Secției parisiene, se ascunde sub pseudonimul *Jean d’Argés* (*Ioan de Argeș*).

Din seria publicațiilor apărute în legătură cu problema Transilvaniei, una cuprinde programele politice ale Românilor din Ardeal însoțită de *Mémorandum* din 1892. Titlul broșurei e: *Programmes politiques des Roumains de la Transylvanie et de la Hongrie suivis du Mémorandum adressé à l’Empereur François Ioseph I-er en 1892, ainsi que des lois des nationalités de 1864 et 1868*, și a apărut în preajma procesului, la București, în ediția Ligii Culturale, constituind o importantă armă de propagandă din arsenalul de luptă al Ligii.

Propagandă Ligii a mai determinat și acel me-

morabil meeting, ținut la 11 Mai 1894, în marele amfiteatru al Sorbonei, în semn de protestare contra procesului de la Cluj. Intrunirea, la care a luat parte un public imens, a fost prezidată de istoricul-academician, *Ernest Lavisse*. La acea ocazie *Emil Picot* a ținut o conferință mult aplaudată, despre Români, intitulată: *Situațiunea actuală a Românilor din regatul României și din țările învecinate*. Iată ce scrie în numărul din 16 Mai 1894, despre această întrunire *Journal des Débats* sub titlul *Conférence sur la Roumanie*. „In zilele din urmă s'a ținut la Sorbona o foarte interesantă conferință despre România, de către eminentul profesor de limbi orientale, dl Picot, care mai bine ca ori cine putea să vorbească despre o țară, pe care o cunoaște la perfecție și pentru care simte o simpatie profundă. Procesul din Klausenbourg, pe care Europa toată îl urmărește cu viu interes, a dat conferinței o atracție de actualitate, ce trebuia să seducă auditorul strălucit, adunat în marele amfiteatru. Numeroși profesori de la Sorbona au onorat cu prezența lor această primă conferință, și subliniau cu aplauze cuvintele elocvente ale dlui Picot. Oratorul a știut, de altfel, să evite cu un tact desăvârșit chestiunile arzătoare ale politicei actuale, exprimând în acelaș timp simpatia sa arzătoare pentru națiunea română. Colonia românească, foarte numeroasă la Paris, urmăria cu interes vizibil istoria expansiunii sale în vechea Dacie și în locurile de prin jur. Ea a ascultat cu plăcere pe orator amintind de timpurile când Românii ofereau refugiu Ungurilor persecutați pentru religie, și toleranță, pe cari Maghiarii n'ar trebui să le uite astăzi“.

Sentimentele de recunoștință ale Românilor ardeleni față de poporul francez, în sânul căruia s'au produs mari și sincere simpatii pentru idealurile național-politice românești, s'au manifestat spontan cu ocazia odiosului atentat întâmplat la Lyon, în ziua de 24 Ianuarie 1894, și a cărui victimă a fost

Sadi Carnot, președintele Republicii franceze. Redacția ziarului *Tribuna*, în numele presei românești din Ardeal își manifestă indignarea și părerea de rău pentru pierderea suferită de Franța în telegrama trimisă din Sibiu la 27 Iunie ziarului *Journal des Débats*, concepută în termenii următori: „Presa românească din Transilvania vă roagă să fiți interpretul consternației noastre și a celei mai profunde condoleanțe pentru pierderea ireparabilă, pe care o încearcă națiunea franceză prin asasinatul președintelui Republicii S. Carnot“.

În 29 Iunie 1894 *Journal des Débats* publică și telegrama de mai jos trimisă cu acest trist prilej de către „memorandiștii“ condamnați. „Românii condamnați în procesul memorandumului trimis Franței prin intermediul lui *Journal des Débats* expresiunea durerii celei mai vii pentru asasinatul laș al dlui președinte al Republicii. Ei fac, în aceste momente întristate de doliu general, cele mai bune urări pentru fericirea generosului popor francez. Civilizația și umanitatea întregă, cărora le-a făcut atâtea servicii, se vor uni astăzi într'un comun sentiment de reprobare, pentru această crimă, și de profundă simpatie pentru marea patrie franceză“. Dr. Rațiu, Dr. Lucaciu, Dr. Barcianu, Cristea, Velici, Comșia, Suci, Pop de Băsești, Albini, Coroianu, Roman, Patitia, Domide, Barbu.

Înainte de publicarea ei, această telegramă a fost prezentată în numele „memorandiștilor“, de către biroul secției Ligii din Paris, lui *Charles Dupuy*, ministrul prezident al Franței.

Dar cea mai strălucită mărturie a solidarității latine pentru poporul românesc vitregit de soarte, îl constituie *Voci latine*, sau *Dela Frați la Frați* „culegere de adesiuni a gintei latine la mișcarea națională din Transilvania și Banat“. Broșura omagială, dedicată „nemuritorilor apostoli ai națiunii române, glorioșilor condamnați de la Cluj“, apărută la Bucu-

rești în îngrijirea lui *W. A. Urechia*, președintele Ligii, conține reproduceri, stampe și numeroase autografe ale celor mai autorizați reprezentanți ai popoarelor latine. Fără a urmări o analiză detaliată a broșurei, chiar și numai înșirarea a câtorva nume ilustre dintre azeziunile franceze, constituie o elocvent grăitoare dovadă despre admirabilele rezultate obținute de formidabila propagandă românească. Astfel găsim în *Voci Latine* azeziuni de ale personalităților politice ca *Viconte E. M. de Vogiié*, *A. Naquet*, deputat, *Flourens*, *Jules Simon*, *Emil* și *Paul Deschanel*, *Lockroy*, *François Deloncle*, *Ambroise Thomas*, *E. Vacherot*, *Legrand*, deputat; ziaristi-publiciști ca *Jules Lermine* dela ziarul *La France*, *L. Léger*, *Ch. Loiseau*, *Juliette Adam*, *James Darmesteter* de la *Revue de Paris*, *l'abbé Naudet*, *Gaston Calmette*, *Arthur Meyer*, *Théodor de Bainville* etc. apoi profesori-savanți ca *A. Rambaud*, profesor la Sorbona, *Léonce Pingaud* de la Universitatea din Beșancon, celebrul economist *Leroy Beaulieu* și *Emil Picot* care scrie următoarele rânduri: „Sînt din toată inima cu Români din Transilvania în luptă pentru dreptate și viață“. Apoi, *Albert Vandal*, *Ernest Lavisse*, *Ludovic Drapeyrou*, director la *Revue de Géographie* și *T. Leveille*, profesor la Facultatea de drept din Paris.

Referindu-se la intoleranța Maghiarilor, scriitorul *Léon de Rosny* scrie pentru *Voci Latine*: „Persecuții de eri persecută astăzi; ei nu se gîndesc deci la ziua de mâine“. *Emil Zola* își exprimă „toată simpatia pentru o nobilă cauză“, iar *Sully Prudhomme* spune următoarele: „Am putut în mod personal să pun la încercare afinitățile intelectuale și morale ale României cu Franța. Am păstrat pentru rasa română o simpatie, așa încât mă folosesc cu grabă de ocazie ca să o exprim aici“. Intre scriitorii de frunte cari trimit adesiuni pentru „memorandiști“ e și *François Coppée*, cărora se alătură *Leconte de Lisle*

scriind: „Mă alătur din inimă și convingere la urările confrăților mei“.

Mai găsim în *Voci Latine* o adeziune a lojei francmasonice „Jerusalem Écopaise“, apoi a unor asociații studentești, și a celor de la conducerea mișcării *felibrige*.

Câteva poezii ocazionale se mai găsesc în această broșură omagială, scrise pentru Români, de poeți ai mișcării *felibrige*. Astfel e cea scrisă în limba provenșală de marele *Mistral*, și a cărei titlu e *A la Roumania*. Poetul *Charles Gros* scrie o poezie intitulată *A Francés Jousé, emperaire d'Austria*, iar *D. Bras* scrie trei poezii în onoarea celor 25 martiri ai rasei româno-latine (As vingt-cinq martyrs de la raça roumana-latina).

Să mai cităm din *Voci Latine* cuvintele domnișoarei *J. Del'Homme*, această admirabilă propagandistă franceză a cauzei românești. „Dacă e adevărat — serie ea — că națiunea este o mare solidaritate prin sentimentul sacrificiilor cari s'au făcut și pe cari suntem dispuși a le mai face încă, cine poate refuza să recunoască Românilor dreptul la independență și Libertate?“ Dânsa își desfășura propaganda pentru Români din Transilvania, mai ales în Anglia. Iată un crâmpei din activitatea ei, după o depeșă din Oxford, trimisă pentru *Journal des Débats*, și apărut în numărul din 8 Martie 1894. În această depeșă se vorbește despre un meeting ținut la Oxford, în favorul Românilor. Meetingul a fost prezidat de Dl *Morfill* care „a vestejit pe Unguri cari tratează atât de aspru rasele cari compun regatul lor poliglot“. După aceea „domnișoara *Del'Homme*, o Franceză, profesoară de Litere, a amintit că Români ocupă Transilvania dela sfârșitul imperiului roman, și a arătat abuzurile legii electorale maghiare, care a silit pe Români să se retragă din viața politică“.

Cu trecerea valurilor provocate de procesul *Me-*

morandului, propaganda românească, care a cunoscut în aceste momente apogeul, prezintă un brusc și supărător declin. Cauza o găsim în gangrena politicianistă, ce rodea de mult la temelie Liga și care a eșit atât de inoportun la iveală, în plină și rodnică activitate propagandistică. Fără a zdruncina rezultatele obținute, trebuie să recunoaștem totuși, că grava criză ce bântuia, în urma politicei, în Ligă, era de natură să aducă un grav prejudiciu cauzei românești. Fapt cu atât mai regretabil, cu cât prilejuri, pentru o adâncire a propagandei românești, se ofereau mereu. Astfel n'au fost îndeajuns exploatate în favoarea problemei transilvănene, serbările milenare ungurești. Fără efortul disperat al câtorva tineri, cari nu și-au pierdut credința în idealuri, această pălmuire a realităților și a adevărului istoric ar fi rămas fără nici-un protest în inima Europei. Lor li-se datorează acea adunare-monstră de protest ținută, în numele naționalităților din Ungaria, la 11 Iulie 1896, în sala Wagram din Paris, — adunare pusă sub înaltul patronaj a lui *Flourens*, fost ministru de externe, provocând broșura răspuns intitulată *Réponse à M. Flourens* a donchișotescului *Pázmándy*, deputat, și unul din agenții în străinătate a lui *Wekerle*, trimiși pentru zădărnicierea propagandei românești.

Desigur Liga se reculege mai târziu, după loviturile primite, și forțele combative ale Românilor regrupându-se, se regăsesc. De data această însă, noul „spiritus rector“ al Ligii este *Nicolae Iorga*. La fel și problema Transilvaniei, și chestia românească în general, limpezindu-se tot mai mult contururile politicei internaționale — în așteptarea soluției, ce nu trebuia să întârzie mult — a preocupat și pe mai departe presa franceză. Dar propaganda românească de mai târziu, ori de unde să fi pornit, se desfășoară pe drumul grefat de prima generație tânără, pasionată, mult hărțuită și totuși glorioasă a Ligii.
